

Fra H. C. Ørsteds Barndomstid i Rudkjøbing.

Af M. C. Harding.

Kilder: Rudkjøbing Købstads Auktionsprotokol 1766—92, Landsarkivet i Odense. — Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie, 1909—10. — Oplysninger vedrørende Rudkjøbing Apotek i ældre Tid. Velvillig meddelte af Pastor Vilh. Lütken. — E. Dam: Sorø Apotek 1606—1906. 1906. — F. Rasmussen: Oplysninger betræffende Rudkjøbing Købstad, 1849. — St. Jørgensen: Efterretninger om Rudkjøbing Købstad, 1796. — Rudkjøbing Kirkebog 1686—1794, Landsarkivet i Odense. — Lengnicks Stamtavler, 1 Saml., 2. Bind. -- H. C. Ørsteds Autobiografi i Kofods Konversationsleksikon XXVIII. Bind, 1828. — H. C. Ørsteds efterladte Papirer, Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn. — A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie, 1851. -- Rudkjøbing Skifteprotokol 1747—97, Landsarkivet i Odense.

Den 21. Marts 1776 blev det ved Trommeslag i Rudkjøbing Gader bekendtgjort, at der samme Dags

Eftermiddag Kl. 4 vilde blive afholdt Auktion over Byens Apotek. Ved 3 Auktioner forinden havde der ikke meldt sig nogle Købere. Men nu var der ankommen to unge Farmaceuter fra Sjælland, som paa Grund af kontrær Vind var kommen for sent til tredie Auktion, 2 Dage forud. De to unge Mænd var *Søren Christian Ørsted*, Provisor paa Holbæk Apotek, og *Fr. Bager* fra Hagedsted.

Apoteket var i høj Grad forsømt. Dr. med. *Hans Venninghausen* havde købt det i 1773. Forinden havde *A. Jürgenseu* været Apoteker i Rudkjøbing siden 1742. Dr. *Venninghausen* fik ved kgl. Reskript Privilegium paa at drive Apoteket, men kun paa den Betingelse, at han skulde holde en eksamineret Farmaceut som Provisor. Denne Betingelse opfyldte han kun slet. Han sluttede Kontrakt med den forrige Apoteker, *A. Jürgensen*, der skulde gælde for Provisor. Men Byfoged *Flindt* klager allerede et halvt Aar senere over, at *Jürgensen* ofte var borte fra Byen i Ugevis paa Besøg hos Patienter paa Landet og intet havde med Tillavningen i Apoteket at gøre. *Venninghausen* fik Ordre til at antage en Provisor inden 6 Uger, men ligemeget hjalp det. I Efteraaret 1774 skriver *Flindt*, at Apoteket er saa forfaldent, «at fast ikke det ringeste Medicament der kan faas». Endelig blev Apoteket stillet til Auktion den 1. Decbr. 1775, men hverken ved denne eller de to følgende Auktioner meldte der sig nogle Købere.

Ved fjerde Auktion den 21. Marts 1776 blev Apoteket med Privatbolig, Gaard og Have opraabt for 1000 Rdlr., «men intet Bud skete af de mange tilstedeværende, ikke engang af de tvende fra Sjælland ankomne, som tilkendegav at være Liebhavere, men

dog ikke turde entrere i saa høj en Summa, eftersom de fandt Apoteket, og det lidet derudi findes, samt Gaarden saa slet, bedærvet og forfalden, at 1000 Rdlr. var meget for meget». Auktionsdirektøren opraahte derpaa Apoteket for 700 Rdlr. som ved første Auktion, men heller intet Bud skete. Først da det blev opraaht for 550 Rdlr., begyndte de to unge Farmaceuter at byde. Auktionen endte med, at *Søren Ørsted* blev højstbydende med 600 Rdlr.

Den nye Ejer af Rudkjøbing Apothek var født i Slagelse i 1750, hvor hans Fader var Præst ved St. Peders Kirke. Efter Auktionen vendte han tilbage til Holbæk, underkastede sig den kemisk-farmaceutiske Eksamen i April s. A. og fik den 5. Juni Privilegium paa at drive Apoteket i Rudkjøbing. Den 24. Juli holdt han Bryllup med en Købmandsdatter fra Holbæk, *Karen Hermansen*, og kort efter drog det unge Ægtepar ind paa Rudkjøbing Apotek.

Rudkjøbing var kun en lille By med 8—900 Indbyggere. Der var ikke megen Handel. En ordentlig Havn fandtes ikke, kun en Skibsbro, hvor Fartøjerne ikke kunde lægge til i Stormvejrs eller ved Højvande. Fartøjer var der heller ikke mange af, nogle Jagter og Galeaser, i 1774 ialt kun 16 Skibe. Det gik smaat paa alle Omraader, og Apotekdrift var dengang ikke nogen god Forretning. Folkemængden var for ringe, og Folk havde ikke synderlig Sans for at bruge Læge og Apotek.

Men Apoteker *Søren Ørsted* var aabenbart en dygtig Mand. Han fik sat Skik paa Apoteket, og Forretningen udvidedes. Han solgte aarlig til Kjøbenhavn og andre danske Købstæder for 4—500 Rdlr. Lægeurter, som han lod fattige Koner indsamle. Ligesom

andre Apotekere paa den Tid havde han Privilegium paa at drive Herberg og i *Rasmussens* «Oplysninger betræffende Rudkjøbing Købstad» siges det, at Apoteket paa *Søren Ørsteds* Tid var et Sted, hvor mange rejsende og «galante» Folk tog ind. Da *Ørsted* solgte Apoteket i 1806 til Apoteker *Jacobæus* fra Hobro fik han 8000 Rdlr. for det.

Her paa Rudkjøbing Apotek fødtes de unge Apotekerfolks førstefødte den 14. August 1777. 6 Dage senere fik Barnet i Daaben Navnet *Hans Christian Ørsted*.) I Følge Rudkjøbing Kirkebog blev han

*) Navnet *Ørsted* havde Familien baaret siden det syttende Aarhundrede, da *Hans Christian Ørsteds* Tiptipoldefader *Søren Olufsen* var Præst til *Ørsted* og *Estruplund* i Jylland. Afstamningen fra sidstnævnte var følgende:

Søren Olufsen,
Præst til *Ørsted*,
d. 1686.

Jacob Ørsted,
Præst til *Hornslet*,
d. 1675.

Søren Jacobsen Ørsted,
Præst i *Ærøskjøbing*, senere til *Haraldsted*,
f. 1665, d. 1736.

Christian Sørensen Ørsted,
Præst ved *Set. Peders Kirke* i *Slagelse*,
f. 1695, d. 1761.

Søren Christian Ørsted,
Apoteker,
f. 1750, d. 1822.

Hans Christian Ørsted.

baaret til Daaben af sin Farbroder, Studiosus *Jacob Albert Ørsted*, senere Præst til Kirkehelsinge. Aaret efter fødtes *Anders Sandøe Ørsted*, der blev opkaldt efter sin Onkel, Købmand *Anders Sandøe* i Holbæk. —

Aarene gik, og den lille *Hans Christian*, som var en fremmelig Dreng, skulde i Skole. Det var imidlertid smaat bevendt med Skoleforholdene i Rudkjøbing. Latinskolen var bleven nedlagt i 1739. Skolehuset med tilliggende Jorder blev overladt Kordegnen, der til Gengæld skulde holde «Kristendomsskole». Denne Pligt blev i Tidernes Løb fortolket paa den Maade, at Degnen kun skulde læse med Konfirmanderne. Undervisningen i Regning og Skrivning var bleven skilt ud og henlagt under en egen Skoleholder. Denne fik kun 2—4 β om Ugen af hver Elev, og hvad kan man vente, siger *Stefan Jørgensen* i sin i 1796 udkomne Bog om Rudkjøbing, af en Lærer, der faar saa ringe Løn for sit Arbejde. *Jørgensen* ser ikke anden Udvej end at forene Skoleholdertjenesten med Bedemandstjenesten, naar denne Stilling engang bliver ledig. *)

I Byens offentlige Skoler var der saaledes ikke megen Lærdom at hente.

Men tæt ved Apoteket boede der en tysk Parykmager, *Christian Oldenburg*. Parykkernes Tid var forbi, og *Oldenburg* maatte se sig om efter andet Erhverv. Han slog sig da paa Skolevirksomhed, skønt det eneste, der anbefalede ham hertil, var hans store Retskaffenhed og hans Bibelkundskab. Hos ham blev den lille *Hans Christian* og hans Broder sat i Skole.

*) Om Skoleforholdene i Rudkjøbing se nærmere i *Vilh. Lütken*: Bidrag til Langelands Historie, S. 411 flg., 439 flg.

Oldenburg læste op af Bibelen paa Tysk og lod den ældste af Børnene besøge Oversættelsen. *Oldenburg* kunde kun lægge sammen og trække fra, men hos en Skolekammerat, der havde gaaet i en bedre Skole, lærte de to Brødre at multiplicere og hos en af Byens Præster at dividere. Hos *Madam Oldenburg* lærte de *Pontoppidans* Forklaring udenad, saa ordret udenad, at de ikke maatte sige Sankt Peter, men skulde sige S—t Peter, for saadan stod der i Bogen, sagde *Madam Oldenburg*.

Hans Christian Ørsted som ung.

Den agtværdige Skolelærer og hans Kone holdt usigeligt meget af *Hans Christian*; det samme gjorde de Godtfolk, som kom hos *Oldenburgs*. *Hans Christian* blev derved ganske forkælet og troede tilsidst, at han var en udsat Kongesøn, der med Tiden vilde blive ophøjet paa Kongetronen. *Ørsted* har selv i

sine efterladte Papirer optegnet en Række Smaa-historier fra sin tidligste Ungdom, der viser, hvilke høje Tanker han havde om sig selv, men som tillige bærer Vidne om, at han var sig sine Pligter bevidst.

I *Oldenburgs* Skole opnaaede de to Brødre en sjældnen Færdighed i det tyske Sprog; de fik tillige en uhyre Agtelse for alt, hvad der var tysk. Men straks efter at de var kommen ud af Skolen, opdagede

de, at de Forestillinger, som *Oldenburg* havde bibragt dem om det tyske, var urigtige. De vedblev dog at nære stor Hengivenhed for deres første Lærer og indsaa, at hans urimelige Nationalstolthed kun skyldtes hans indskrænkede Synskreds.

En god Del Bibelkundskab fik de to Brødre hos *Oldenburgs*, og som Bevis for, at *Hans Christian* ikke

H. C. Ørsteds Barndomshjem i Rudkjøbing.

tankeløst lærte det hele udenad, anføres, at da han i Syvaarsalderen fik en lille Broder, og et Par gamle Koner vilde bilde ham ind, at Jordemoderen havde hentet Broderen i Piledammen, svarede han, at Børn ikke kom fra Piledammen, men af Moders Liv; det havde han læst i Nytaarsevangeliet. *Anders Sandøe* hævder endog i sit Livs Historie, at de Bibelkundskaber, de fik i *Oldenburgs* Skole,

ikke havde været uden Nytte i de to Brødres Udvikling, idet de derved lettere havde kunnet sætte sig ind i det nye, de senere hen i Livet mødte paa det religiøse Livs Omraade.

Da de to Brødre blev lidt ældre, fik de Undervisning i Latin af flere efter hinanden følgende Lærere, «der just ikke henhørte til de bedste». *H. C. Ørsted* fortæller i sin Autobiografi, at han i 11 Aars Alderen fik Undervisning af en Student, der ellers levede af at prædike og stikke Signeter. At tegne lærte han hos en berejst Bagersvend. Borgmesteren gav ham Undervisning i Fransk, og Matematik lærte han hos en Landmaaler, der om Vinteren daglig kom paa Apoteket.

En ligesaa uregelret Undervisning blev andre af Datidens store Mænd til Del. *Henrik Steffens* gik i en Privatskole i Helsingør, hvor Børnene var stuvede sammen i en lille Stue, og hvor de hovedsagelig kun lærte at deklinere. Skoleholderen brugte den halve Del af Tiden til at efterse, om Børnene var rene, og til at straffe dem med Linialen.

Trangen til Kundskaber hos de to Brødre *Ørsted* var stærk, og hjemme fordybede de sig i alle de Bøger, de kunde faa fat i. For deres Sparepenge forskrev de Bøger, og med Interesse lyttede de til de Gæster, som kom i Forældrenes Hus. Til de mere intelligente blandt disse hørte den ovennævnte Landmaaler; men medens de hos *Oldenburgs* og hos Forældrene havde været under pietistisk Paavirkning, var Landmaaleren ivrig Fritænker efter Datidens Opfattelse; han gav dem især Smag for de nyere Digterværker uden dog at præge deres religiøse Opfattelse.

Da de to Brødre var i 11—12 Aars Alderen,

antog Faderen dem som Medhjælpere i Apoteket. *Anders Sandøe* havde ingen Lyst til Arbejdet her, og det varede ikke længe, før han med Faderens stiltiende Samtykke forsvandt derfra. *Hans Christian*, der ligesom *Anders Sandøe* hidtil havde villet være Præst, fik Smag for kemiske Arbejder og fordybede sig i Naturvidenskaberne, og fra nu af var han vundet for

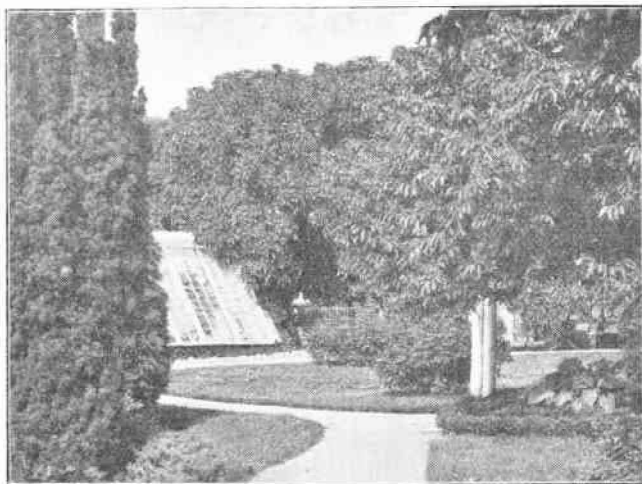

Gaardparti fra H. C. Ørsteds Barndomshjem.

Fysikken og Kemien. Men samtidig nærede han en levende Interesse for Poesien; han læste *Batteux'* Værk om de skønne Kunster og oversatte blandt andet flere af *Horatius'* Ode. Den inderlige gensidige Forstaaelse, som prægede Forholdet mellem de to Brødre, og som gav sig Udslag i en stærkt gennemført indbyrdes Undervisning i Studieaarene, skabtes allerede i Rudkjøbing. Mens *Hans Christian* lærte Fransk

hos Byfoged *Jürgensen*, fik *Anders Sandøe* Undervisning i Engelsk hos den samme, og nu lærte de to Brødre hinanden hvert sit Sprog, saa at de begge blev flinke i Fransk og Engelsk.

H. C. Ørsteds Moder hører vi ikke meget til. I sin Autobiografi fortæller *Ørsted*, at Forældrene ved Samtaler med ham og Broderen Morgen og Aften,

Parti af Haven ved *H. C. Ørsteds* Barndomshjem.

naar de var hjemme, søgte at danne deres Sjælsevner. Moderen døde allerede den 15. Juni 1793. Apoteker *Ørsted* fik kongelig Bevilling til at sidde i uskiftet Bo efter hende, men holdt alligevel Aaret efter Samfrændeskifte med sine 6 Børn. Ved denne Lejlighed takseredes Apoteket til 3000 Rdlr. og Indboet til 800 Rdlr. Gælden opgjordes til 3980 Rdlr. Skifteprotokollen slutter saaledes: «Der bliver altsaa intet at

love. Men Enkemanden var overbevist (om), at enhver, som kjender ham og hans Hus, vilde tilstaa ham, at hans Børns Opdragelse og Fremdragelse havde været ham særdeles angelegen, og at han i ingen Del havde sparet paa deres Lærdom, Undervisning og Klædedragt efter deres Stand, ja han havde og besluttet at lade sine tvende ældste Sønner endnu i dette Aar rejse til Kjøbenhavn for der som snarest at fralægge sig deres Eksamen som Studenter, hvilket vilde foraarsage ham en Del Bekostninger, som han efter sine Omstændigheder vilde gjøre med Fornøjelse og bedste Vilje. Ligesom sørge for de yngres honnente Opdragelse, saaledes som han for Gud og Verden bekjendt vil være.» —

Samfrændeskiftet holdtes den 19. Marts 1794, umiddelbart før de to Brøders Opbrud fra Hjemmet og rimeligvis foranlediget ved dette. *H. C. Ørsted* angiver i sin Autobiografi, at de drog til Kjøbenhavn i Foraaret 1794.

H. C. Ørsted og hans Broders Langelandstid var forbi, og al deres senere Virksomhed falder andetsteds; men de glemte aldrig deres Barndomstid i det gamle Apotek I et Brev fra 1847 til den engelske Naturforsker *J. Herschel* taler *H. C. Ørsted* om den Tid, da hans Fader tog ham med ned i Laboratoriet og lærte ham at sætte Pris paa den Indsigt, der erhverves gennem Erfaring, noget der sikkert har bidraget til, at *Ørsted* ikke druknede i den Tids Naturfilosofi, hvor man ikke agtede Erfaringen højt, men mente at kunne løse Naturens Gaader alene gennem Spekulation.

Barndomstiden i Rudkjøbing har saaledes ingenlunde været uden Betydning for vor berømte Naturforskers Udvikling.